

”Helsagssamleren”

Artikel 11: Korsbånd

Af Erik Hvidberg og Lars Engelbrecht

Mange forbinder sikkert begrebet korsbånd med knæ, menisker, ydre ledbånd samt ikke mindst sportsskader. Men indenfor filатели og specielt helsager dækker begrebet korsbånd over noget ganske andet.

Et korsbånd er et langt, smalt stykke papir, som er beregnet til at komme rundt om en avis eller lignende, når den sendes med posten. Når der er tale om et helsagskorsbånd er der naturligvis et påtrykt værdistempel. Ud over værdistemplet er korsbåndet som oftest blankt, dog kan der være linier til at markere kanten eller en kort instruks i anvendelsen. Den ene ende er som oftest gummieret, så korsbåndet let kan lukkes.

Et korsbånd er således ikke ”et bånd i kors” (ligesom gavebånd om julegaver) som man ellers logisk skulle tro ud fra navnet, men det er nærmere et ”enkeltbånd”. Men tidligere var det faktisk normalt at komme to bånd i kryds over hinanden rundt om en forsendelse, og deraf navnet. Udtrykkene ”korsbånd” og ”enkeltbånd” optræder således også i de postale dokumenter allerede før frimærker og helsager blev indført i Danmark. Således fremgår det af ”Lov angaaende Postforsendelser” – 11. marts 1851: *”Frankerede Forsendelser indtil 8 Lods Vægt under løse Korsbaand eller Enkeltbaand, som ikke indeholder andet Skrevet end Adressen, Afsenderens Navn, Afsendelsesstedet og Datum, betale indtil 4 Lod som et Enkeltbrev, over 4-8 som et Dobbeltbrev. Herunder henhøre ogsaa trykte Priscouranter, om end Priserne ere tilføiede med Skrift, og Correcturark, hvorpaa ikkun Rettelserne ere skrevne”*.

Indholdet der var tilladt at sende som korsbånd kunne dække over et stort område: Tryksager (herunder aviser), forretningspapirer, vareprøver og mønstre måtte alle sendes som korsbånd, og disse definitioner har naturligvis givet anledning til en række sonderiger – eksempelvis måtte billeder og kort gerne være kolorerede, men ikke håndtegnede. Afgørende er det naturligvis, at taksten for at sende korsbånd er lavere end portotaksten for breve.

Også andre udtryk er brugt om korsbånd - således står der i H. C. Andersens dagbogsoptegnelser fra søndag d. 19. december 1869: *”Fik til Morgen fra Reitzel et Exemplar af mine tre nye Eventyr; det har kostet 8 Skil: dansk her ned i Krydsbaand.”* Dagen efter står der bl.a.: *”Brev fra Fru Henriques, til Aften i Krydsbaand Thielse Bog om Bakkehuset, sendt Brev til Mathilde Ørsted.”*

Udtrykket ”korsbånd” - eller ”krydsbaand” som H. C. Andersen kalder det - optræder til gengæld ikke ved indførelsen af helsagskorsbånd i Danmark. Den oprindelige betegnelse for helsagskorsbånd var ”papiromslag med paatrykt frimærke”, senere ændret til ”frimærkeomslag til tryksagsforsendelse”.

Helsagskorsbånd blev første gang udgivet af USA i 1861. Tre år senere udgav New South Wales korsbånd og herefter fulgte flere og flere lande.

Korsbånd i Danmark

I Danmark kom det første korsbånd i 1872 med værdi 2 sk., der dækkede såvel lokal- som landsforsendelser af tryksager med vægt indtil 250 gram. Teksten i Officielle Meddelelser 2. maj 1872 lyder: *”Fra den 1ste næste Maaned vil der til Bekvemmelighed*

for Publikum blive indført egne Papiromslag med paatrykt 2 Skilings Postfrimærke, som navnlig tænkes anvendte til Indpakning af Kors- og Enkeltbaandsforsendelser."

Fra introduktionen blev korsbånd solgt på posthusene i ark af seks (man kunne dog også købe dem enkeltvis), og dette fortsatte indtil 1888, hvorefter korsbåndene blev leveret til posthusene i bundter á 25 styk. Ud over værdistemplets pålydende betalte man også lidt for selv korsbåndet (papiret).

Fra 1882 kom der helsagskorsbånd med udlandsporto (5 øre), og man kan faktisk være heldig at støde på et brugt "parstykke" med to sammenhængende 5 øre våbentype helsagskorsbånd, som er et resultat af at man kunne købe ark og at taksten til udlandet var 10 øre for tryksager mellem 50 og 100 gram. Det har så været nemmere at klippe to sammenhængende korsbånd ud, end at opfrankere det ene med et 5 øre frimærke. En anden meget speciel – og eftertragtet – brug af korsbånd, er de 4 øres korsbånd, hvor værdistemplets blev klippet ud, halveret og brugt som 2 øres "frimærke" på Færøerne i 1919.

Fra starten var helsagskorsbånd trykt på hvidt papir (størrelsen på de første helsagskorsbånd er ca. 10 cm i bredden og 40 cm i længden). Papiret var fra begyndelsen tyndt og af ret dårlig kvalitet, der har let ved at knække. Indtil 1913 benyttedes papir uden vandmærke, derefter med vandmærke krone - ligesom korrespondancekortene. Fra 1933 går man igen over til at benytte papir uden vandmærke. Hvidt papir benyttedes indtil 1935, hvor man gik over til at benytte gråbrunt papir uden vandmærke.

Benyttelsen af fabriksnummer og kontrolbogstaver følger det samme mønster som for korrespondancekortenes vedkommende med introduktion i 1918 og med fabriksnummer, men uden kontrolbogstav fra 1936.

Indtil 1936 varetoges fremstillingen af korsbånd af H.H.Thieles Bogtrykkeri, derefter af J.Jørgensen & Co.'s Bogtrykkeri. Alle udgivne korsbånd er fremstillet i bogtryk. Salget af korsbånd ophørte i 1946.

At samle korsbånd

Korsbånd er nok den mindst bevarede helsag. Grunden til dette er den naturlige, at der ingen meddelelser var på korsbåndene (i modsætning til brevkort og korrespondancekort). Konvolutter havde heller ingen beskeder på, men har været praktiske at gemme breve i, men korsbåndene havde ingen funktion efter modtagelsen, og er for langt de flestes vedkommende blevet revet i stykker ved åbningen og smidt ud.

Dette betyder, at det faktisk ikke er helt nemt at finde de forskellige korsbånd. Således regner man med, at der findes under 20 bevarede brugte 2 skilling korsbånd (ud af en produktion på over 200.000 styk).

Yderligere er kvaliteten af de korsbånd, der er gemt, meget varierende – ikke mindst når det gælder stemplerne. Tænk på den bløde, runde forsendelse et korsbånd om en avis er. Hverken menneskelig hånd eller maskine kan lave pæn afstempling hver gang, og det ses tydeligt på kvaliteten af afstemplingerne, som ofte er udtværede. Så korsbånd i god kvalitet er en sjældenhed.

Udfordringerne bliver ikke mindre, hvis man ønsker at udstille sine korsbånd, for et korsbånd i fuld længde (40 cm) kan ikke være på en standardplanche, og korsbåndene må derfor foldes. Endnu større udfordring bliver det, hvis man ønsker at vise et af de første ark med seks styk (i størrelse 60 x 40 cm) – men det er faktisk set.

Til gengæld er der mulighed for at finde korsbånd med forskellige typer opfrankeringer – alt efter vægtklasse, og som rekommanderet eller med postopkrævning, og en del danske samlere har i de senere år kastet sig over netop korsbånd.

Illustrationer:

Korsbånd i ”sit rette element”: Som omslag til en avis. (artikel11a.jpg)

Danmarks første korsbånd: 2 skilling. Her sendt fra Herlufmagle til Bornholm (artikel11b.jpg)

2 øre korsbånd opfrankeret til 30 øre – sendt til Bangkok (artikel11c.jpg)

4 øre korsbånd opfrankeret med 8 øre til 12 øre (2. vægtklasse til Frankrig 1.1.1876-1.4.1879) (artikel11d.jpg)